

ВСТУП

Гібридна війна в сучасному світі. Що про неї повинен знати журналіст і редактор?

Поняття гібридної війни багато хто сприймає як явище нове, досі небачене. Насправді ж усі війни в історії супроводжувалися заходами гібридного характеру. Маємо на увазі пропаганду і дезінформацію; поєднання воєнних дій з дипломатичними заходами; різноманітні форми ідеологічних і силових впливів на місцеве населення.

За висловлюванням німецького військового теоретика XIX століття К. Клаузевіца, кожна війна – хамелеон за своєю природою. Світова історія переконливо засвідчує: щойно закінчується одна війна і вибудовується на певний час архітектоніка світової безпеки, як визрівають альтернативні стратегії й тактики, інструменти і засоби для нових локальних чи глобальних протистоянь. Так сталося й на зламі XIX–XX століть: не встиг світ полегшено зітхнути після «холодної війни», як з'явилися паростки гібридних форм експансій.

З 2004 року Північноатлантичний альянс (НАТО) визнав термін «**гібридна війна**» як найбільш прийнятний для позначення нових форм агресії. З 2006 року це словосполучення вже широко застосовувалося для опису воєнних реалій у Лівані та інших державах.

Сьогодні науковці, зокрема, Г. Яворська в статті «Гібридна війна як дискурсивний конструкт» і співробітники Національного інституту стратегічних досліджень, автори книги «Світова гібридна війна», за загальною редакцією В. Горбуліна, «гібридну війну у загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення

стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний з військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя» [22, с. 41; 18, с. 19].

Простіше кажучи, гібридність у цьому контексті визначається як поєднання різноманітних форм воєнно-політичного, економічного, інформаційного, культурного, освітнього і, нарешті, збройного нападу на країну, яку визначено для агресії.

Природу гібридної війни описує директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України Г. Перепелиця: «Гібридна війна охоплює і активні бойові дії, і перемир'я, і переговори, і миротворчі заходи на різних стадіях ескалації конфлікту. У цьому новому виді війни розмитою стала і розмежувальна лінія між миром і війною. Тут немає оголошення війни, воєнні дії слідує відразу за "мирними переговорами" і "остаточним перемир'ям", під час яких гібридна війна, хоч і з меншою інтенсивністю, а все ж триває» [14, с. 34].

Що це дає агресорові? У такий спосіб він може заперечувати сам факт війни. І таким чином максимально довго уникає міжнародної відповідальності за порушення миру і територіальної цілісності країни – об'єкта нападу. Жертва ж агресії не може задіяти силу міжнародного права проти загарбника. У такій ситуації й міжнародне співтовариство виявляється дезорієнтованим.

Слід зазначити, що термін «гібридна війна» сьогодні найуживаніший, однак не єдиний. Для позначення процесів, пов'язаних із руйнуванням світової архітектури безпеки, використовують ще й такі терміни, як глобальний гібридний тероризм, гібридно-месіанська агресія.

На думку Г. Любовця і В. Короля, авторів статті «Національна безпека та її інформаційна складова», слово «війна» для позначення сучасних конфліктів вживається доволі умовно. Логічніше говорити в цьому зв'язку про **глобальний гібридний тероризм**: «Це те поняття сучасного безпекового середовища, яким потрібно оперувати замість поняття "війна". Війна – це поняття, обмежене в часі, ресурсах, потенціалах. Це прямі конфлікти, бойові дії масового характеру. Це фронт і, відповідно, тил, характеристикою якого є суспільно-

політична спроможність повного контролю за ситуацією в цій частині держави і суспільства <...> Стає зрозуміло, що збройна агресія на Сході України та в АРК, бомбардування мирних сирійських поселень, лікарень і шкіл, цільове спрямування потоків біженців до Європи, зокрема до Німеччини, псевдогвалтування дівчинки Лізи близькосхідними біженцями в Берліні, серія терористичних вибухів у Франції, втручання російських спецслужб у виборчі процеси в багатьох країнах і навіть у США є не окремими подіями, а логічним ланцюгом технологій так званого керованого хаосу. І керування це здійснюється через систему координаційних центрів, які, очевидно, взаємодіють з різними терористичними угрупованнями. Ці та багато інших технологічно-інноваційних елементів включає в себе поняття-категорія глобальний гібридний тероризм як використання потенціалів динамічно-потоківих комунікаційно-контентних впливів у глобальних соціумних горизонтах гібридними способами та засобами креативно-військового характеру для домінування терористичних стилістик на міжнародній арені» [11, с. 97-98].

У сучасних умовах маємо говорити про гібридний тероризм як явище, яке набуває небачених до того ознак: першочерговою метою терористів тепер є залякування, створення атмосфери тотального страху, підривання віри в можливість мирного співіснування у світі. Саме в такій атмосфері агресорові найзручніше досягати свого результату.

Протягом останніх років світові міжнародні інституції, зокрема ООН, НАТО, ОБСЄ, напрацьовують механізми оперативного надання адекватних відповідей на новітні загрози такого штибу. На засіданні Ради безпеки ООН 12 грудня 2016 року, де обговорювався транснаціональний характер сучасного тероризму і потреба тісної співпраці між державами в цьому питанні, було прийнято резолюцію щодо зміцнення механізмів взаємної правової допомоги в збиранні та опрацюванні доказів тероризму. Раніше, у листопаді 2016 року, схожий документ прийняла й ОБСЄ.

Термін «**гібридно-месіанська агресія**» обстоюється авторами згаданої вище наукової публікації як такий, що стосується конфліктів, спровокованих загарбником, який переконаний у своїй вищості над

іншими народами і розпочинає інтервенцію під прикриттям блюзнірських гасел «звільнення поневолених», «відстоювання чийось прав», «відновлення якоїсь справедливості» тощо. Безперечно, показовим прикладом тут є сучасний російсько-український конфлікт як «комплексне багаторівневе просування різноформатних проблем, тем, ідей, фундаментальним підґрунтям яких є ідеологічний концепт "русского мира", для досягнення комунікативного проникнення в різні соціальні верстви України з метою унеможливити національний спротив та повернути її на орбіту російської імперії з подальшим тотальним знищенням її культури і мови» [10, с. 136].

Мета таких дій, як стверджує англійський публіцист, відомий дослідник особливостей російської пропаганди Пітер Померанцев, «зробити інформаційне поле брудним. За допомогою конспірології, страхів, ірраціональних рухів засмітити його до такої міри, щоб неможливо було навести бодай-який раціональний аргумент...» [17].

Щодо розбіжностей у термінології В. Горбулін пише: «Так, у західній науковій думці орієнтовно вже з середини 2000-х років з'являється поняття "гібридна війна", однак у багатьох випадках вона розумілась в інших термінах і поняттях, ніж це спостерігається зараз... Можуть бути застосовані такі поняття, як **"неконвенційна війна"** (unconventional warfare), **"нерегулярна війна"** (irregular warfare) чи **"змішана війна"**... В усіх них вказується на "розмивання" обрисів військового конфлікту та залучення до нього невійськових засобів, які в звичному стані не мають прямого відношення до класичного військового протистояння» [4, ГВ, с. 5-6].

Якими б не були терміни для позначення сучасних гібридних протистоянь, зміст, мотиви, методи цих новітніх форм міждержавної агресії залишаються приблизно однаковими. Сьогодні вже доволі точно систематизовано й описано основні ознаки такого типу протистоянь:

- 1) загарбання розпочинається без формального оголошення війни, часто агресор заперечує очевидні факти здійснюваної ним експансії; у результаті ані країна-жертва, ані міжнародна
-
-

спільнота не можуть відкрито протистояти агресорові, натомість втягуються в тривалі й малоефективні перемовини;

- 2) у межах протистояння діє логіка «ні війни, ні миру», яка активно використовується для різного роду політичного тиску на учасників конфлікту і втягнутих у процеси врегулювання третіх сторін;
 - 3) поєднуються стратегії силового захоплення і засоби інформаційного впливу;
 - 4) вагому роль відіграють новітні тактики ведення війни, зокрема кібератаки й захоплення телекомунікаційних об'єктів; одним із наймасштабніших кібертерактів вважається вибух на нафтопроводі Баку – Тбілісі – Джейхан у 2008 році, що був зумовлений неконтрольованим через запущений комп'ютерний вірус збільшенням тиску; у травні 2017 року через кібератаку постраждали 200 тисяч користувачів у 150 країнах майже на всіх континентах; НАТО фіксує щорічне зростання кібернападів [9];
 - 5) «учасники бойових дій не рівноцінні у політично-правовому відношенні: з одного боку, урядові легітимні збройні угруповання, з іншого – суміш різнорідних дійових осіб: найманці, “ідейні борці” з урядовими силами, заслані загони представників третьої сторони, бойовики, терористи, кримінальні елементи» [20, с. 60]; крім того, класичні способи ведення війни доповнюються терактами, партизанськими нападами тощо;
 - 6) «бойові дії нерідко точаться на лінії зіткнення геополітичних платформ світу, кроскультурних розломів <...>, тому врегулювання конфлікту ускладнено кроскультурними розбіжностями щодо розуміння питань війни, миру, безпеки» [20, с. 60];
 - 7) «ініціатором “гібридних війн”... виступають держави з тоталітарними та неоімперіалістичними режимами, які зважають на негативну реакцію світової спільноти щодо силових акцій і початок повномасштабної війни, проте у внутрішньо-політичному аспекті сподіваються на “дух перемог”» [20, с. 63].
-
-

Яскравими прикладами гібридних воєн вважаються військові дії в межах конфлікту між Вірменією і Азербайджаном у кінці 1980 – на початку 1990 років; лівансько-ізраїльська війна 2006 року, під час якої ліванська ісламістська організація Хізбулла застосувала проти Ізраїлю як регулярні, так і нерегулярні збройні формування на тлі розгортання інформаційних диверсій; російсько-грузинська війна 2008 року, яка велася одночасно із застосуванням армії, інформаційних і кібератак, економічного тиску; сучасна російсько-українська війна і війна в Сирії.

Серед прикладів гібридних війн здебільшого називають сучасні конфлікти. Однак, на наш погляд, надзвичайно показовою в цьому відношенні була й уся історія СРСР. Радянський Союз був країною класичного «гібридного» способу боротьби проти визвольних змагань колонізованих народів. «Громадянська війна» 1918–1921 років (насправді ніяка не громадянська, а російсько-українська війна) була найкривавішою і найзапеклішою для нашої країни. Складники тієї війни: облудна російська пропаганда (з розробкою тез Леніним, Троцьким, Сталіним); масове збройне вторгнення – січень 1918-го року. Далі – весь набір гібридних ознак: створення альтернативних владних органів і сепаратних територіальних утворень; дія на розрив України («Донецько-Криворізька республіка», «Новоросія», сучасний аналог – «ДНР» і «ЛНР»); три голодомори (1921–1922; 1932–1933; 1947) і, зрештою, негайне заселення російським елементом спустошених голодом населених пунктів і цілих регіонів; терор і нагнітання страху в суспільстві (1917–1956); мовні війни; переслідування дисидентів; етнічні чистки.

Війна в будь-якому куточку світу і в будь-який період історії – це завжди гуманітарна трагедія для всього людства. Однак привернімо увагу до конфлікту, який розгортається на наших очах і є живим болем для кожного українця. Назвемо **основні складники гібридної війни в російсько-українському протистоянні 2014–2018 років.**

1. *Інформаційний складник.* Агресор розгорнув шалену пропагандистську війну – з побудовою «в телевізорі» альтернативної зомбі-реальності, яка нічого спільного не має з істиною. У самих

військових структурах створено своєрідний спецназ інформаційної війни. Є підпорядкована владі і жорстко контрольована система засобів масової інформації, спеціальні бойові підрозділи інформаційної війни і призвані в них журналісти. Як повноправний складник цієї війни, як джерело генерації ненависті відверто легітимізовано дезінформацію (конструювання «фейків»). Це справжнє дезінформаційно-маніпулятивне безумство. Воно спрямоване не лише проти України, а й проти демократичного Заходу. Не лише Україна, а також Європа та США змушені шукати протидію і стримування російських «інформаційних кілерів».

Інформаційний складник гібридної війни став наскрізним для всієї російської агресії в її активній фазі. Спираючись на потужну багаторічну інформаційно-психологічну обробку своїх громадян і громадян України, активну кампанію в соціальних мережах, часткове скуповування українських ЗМІ (зокрема загальнонаціональних), використання стратегічного контенту (книги, телесеріали, фільми, псевдонаукові та наукові дослідження тощо), Росії на перших етапах агресії вдавалося істотно дезорієнтувати населення України, грати на багаторічних деструктивних тематиках, зменшити підтримку громадянами дій керівництва держави в умовах неоголошеної війни.

2. Дипломатичний складник. Синхронне висунення ультимативних вимог до жертви агресії на міжнародних переговорних майданчиках – в ООН, ЄС, на двосторонніх і багатосторонніх перемовинах. Керівництво РФ розглядає міжнародні відносини як сукупність агентурних спецоперацій.

3. Диверсійні (підбивні) операції спецслужб, утворення п'ятих колон, терористичні акти, підтримка (підбурювання) кримінального безладу.

4. Економічний складник. Він значно «вдосконалений» порівняно з ще пам'ятними сирними, цукерковими, винними «війнами» проти України, Молдови і Грузії. Застосовуються комбінації заходів економічного та соціально-культурного характеру. Особливо ж паразитує північний сусід у сфері енергетичної безпеки, роками ведучи так звані «газові війни»; послаблює всіма можливими способами енергетичну інфраструктуру нашої та інших держав,

маніпулюючи цінами на газ з метою шантажу та примусу в галузі зовнішньої політики.

5. *Конфесійний складник*. Православна церква Московського патріархату в більшості своїх церковно-адміністративних підрозділів уже абсолютно неприховано використовується як засіб і як активна бойова одиниця гібридної війни.

6. *Гуманітарний складник*. Тут маємо безпрецедентне й нищівне втручання в сферу історичної пам'яті (спекуляції на фактах історії, маніпулювання почуттями людей щодо минулих подій і учасників цих подій), мовне питання (істеричні й безпідставні лементації про «утиски росіян, російськомовних» та «насильницьку українізацію»); посилення позицій російської мови і культури (з пропагандистським змістовим наповненням) на шкоду українській; нав'язування через освітні та конфесійні канали російськоцентричних цінностей; практично повну окупацію вітчизняного інформаційного простору (маємо на увазі засилля російського низькопробного маскульту на всіх телеканалах і радіостанціях, тобто в естетичній площині).

Прямому вторгненню на територію України передував великий підготовчий етап – цілий комплекс заходів держави-агресора перед війною. До нього входили: розбудова армії та інших силових формувань; різноманітні втручання у внутрішні справи країни – майбутньої жертви агресії, передусім у вибори; підбурювання до масових виступів проти влади; створення різноманітних щедро фінансованих підривних і пропагандистських організацій і партій; налагодження системної інформаційної обробки населення – як власного, так і країни-противника, і, що не менш важливо, – світової спільноти. І все це вже була гібридна війна. Вторгнення – це остання дія в драмі.

Війну з Україною керівництво Росії готувало принаймні 10 років. Про це свідчать насамперед: 1) прийнята в цей період російська воєнна доктрина, в якій, крім США, чітко визначена як потенційний противник і Україна, де живуть «росіяни і російськомовні громадяни», і їх Росія готова «взяти під свій захист», не спиняючись перед застосуванням ядерної зброї; 2) численні антиукраїнські заяви її політиків, генералів, «учених»; 3) військові навчання зі

спрямуванням на Україну (наприклад, масштабні навчання в Білорусі влітку 2013 року; легенда для маневрів «Захід-13» була така: «у сусідній країні бандерівська хунта захопила владу», і учасники маневрів відпрацьовували сценарій, як із цим упоратися); 4) згортання спільних з Україною оборонних проектів, створення російської системи заводів із заміщенням українського імпорту для російського ВПК; але Росія все це робила, розширюючи свої можливості, а Україна втрачала потужності; 5) газові війни; 6) блокування торгових потоків (сирні, винні, трубні війни тощо); 7) розбудова 5-х колон в Україні.

Уже на початку 2013 року начальник Генштабу збройних сил Росії В. Герасимов доволі відверто, не оглядаючись на потреби конспірації і дипломатії, виклав тактику ведення гібридної війни проти України: «Акцент методів протиборства, – писав він, – зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, які реалізуються із залученням протестного потенціалу населення. Все це доповнюється воєнними заходами прихованого характеру, у т.ч. через реалізацію інструментів інформаційного протиборства і через дію сил спеціальних операцій. До відкритого застосування сили, зазвичай під виглядом миротворчої діяльності і кризового врегулювання, перехід робиться тільки на якомусь етапі, в основному для досягнення остаточного успіху в конфлікті» [3]. Для фахівців цього було цілком достатньо, щоб зрозуміти: Росія однозначно готує велику війну проти України.

У Воєнній доктрині Росії немає поняття гібридної війни, але міститься визначення характерних особливостей сучасних воєнних конфліктів. Йдеться про «комплексне застосування воєнної сили, політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, які реалізуються широким використанням протестного потенціалу населення і сил спеціальних операцій» [18, с. 37].

Отже, нові форми міждержавних протистоянь є симбіозом абсолютно різних способів і методів боротьби: поєднуються збройна агресія із залученням регулярних військ, терористичні напади, економічний тиск, інформаційно-технологічні диверсії, інформаційні

операції, що проводяться з метою дезінформування, залякування, зомбування, створення внутрішніх суспільних і національних протиріч.

Яка ж роль медіа в ситуації постійного розгортання світових гібридних протистоянь? Чому майбутнім журналістам та й фахівцям, які вже довго в цій професії, конче необхідні знання про методи здійснення подібних агресій? Яким, зрештою, є інформаційний фронт новітньої війни?

Відповідь на всі ці запитання одна: сьогодні засоби масової інформації та комунікації є інструментом одночасно як нападу, так і захисту в гібридних протистояннях.

Показовий приклад агресивного і експансійного характеру медійного простору – сучасні засоби масової інформації РФ. Інформаційно-аналітична складова там давно витіснена пропагандою і дезінформацією. Те, що роблять протягом останніх років російські «журналісти», є не лише прямим порушенням професійних і етичних норм поведінки, а в буквальному сенсі насильством над душею, розумом, психікою мільйонів людей.

Протягом останніх десятиліть у Росії повністю витіснені з медійного ринку незалежні засоби масової інформації, усунені (переслідуваннями, витісненням у вимушену еміграцію) від професійної діяльності провідні журналісти, натомість постійно підтримуються щедрим фінансуванням, офіційним визнанням, престижними в межах країни преміями «солдати інформаційної війни» Дмитро Кисельов, Володимир Соловйов, Петро Толстой, Борис Корчевніков, Михайло Леонтьєв, Олександр Проханов, Віталій Єлісеєв та інші. З бюджету витягуються мільярди доларів на пропаганду і дезінформацію (щороку Росія витрачає проти України на інформаційну війну близько 4 млрд дол. [25, 47]), розширюються мережі телеканалів за кордоном, послуги тролів і пранкерів, які поширюють неправдиві й провокативні меседжі в соціальних мережах. Усі ці заходи дозволяють створювати в інформаційному просторі не тільки Росії, а й усього світу неймовірну мішанку вигадок і фактів, які в перекрученому вигляді творять нову реальність – ірреальність. Запроваджено чіткий та системний механізм

координації діяльності засобів масової інформації в країні та за її межами з владою. «Єдиний пропагандистський організм» [18, с. 147] узгоджує все: що показувати, як показувати, кого краще запросити як експертів. Журналісти відкрито й цинічно займаються «постановками», готують «інформаційні вигадки», підбирають і виводять в ефір лжесвідків тощо.

Українські журналісти відстежують основні пропагандистські наративи російських медіа, спрямовані на дискредитацію і формування негативного іміджу нашої держави у світі. Порівняймо їх, починаючи з 2014 року і до сьогодні.

2014–2017: «Євромайдан як “зборище геїв, фашистів та бендерівців”», «Київська хунта», «КримНаш», «Немає російських військ» (заперечення присутності регулярних частин РФ на Сході України), «Розіпнуті хлопчики» (йдеться про сюжет російського «Першого каналу» у липні 2014 року, де жінка, яка назвала себе біженкою зі Слов’янська, розповіла, як українці «розпинають сина ополченця») [15]; «Крим завжди був російським», «Росіянам у Криму в 2014 році загрожував геноцид», «Росія так само поводитися в Криму, як Захід – в Косово», «Російські війська перебували в Криму легально», «Хрущов “з п’яних очей” подарував Крим Україні», «Крим легально приєднався до Росії через референдум», «Українська влада попросила в Росії допомоги», «Росія дотримується угод», «Україна взагалі – частина Росії», «Україна – роздроблена країна, на Сході України точиться громадянська війна, там воюють “проросійські сепаратисти”», «Зміну влади в Україні спровокував Захід», «Майдан – це путч», «Україна є фашистською», «В Україні страшно», «Україна не належить до Європи» [13].

2018: «Україна – failed state» («Україна – держава, яка не відбулася»), «Україна – сфера інтересів Росії», «В Україні триває громадянська війна», «В Україні при владі ультраправі», «В Україні порушують права російськомовних» [8]; «Україні потрібна нова влада», «Україна – країна жебраків, хаосу та радикалів», «НАТО воює в Україні», «Україна русофобська і антисемітська», «В Україні немає свободи слова й переслідуються інакодумці», «В Росії Криму краще, ніж в Україні», «Заходу не потрібна Україна» [19] тощо.

Дещо іншими міфами російська пропаганда заповнює медіапростір пострадянських країн, наприклад: «Євросоюз розвалюється», «реформи в Україні провалились», «добробут пострадянських країн пов'язаний виключно з Росією», «Захід прагне розширити свою геополітичну присутність в Євразії, щоб послабити Росію», «Євросоюз і США перебувають у змові проти Росії», «Росія встає з колін, прогресує всупереч санкціям Заходу» [6]. Підбірка цих наративів – результат дослідження, яке проводилося влітку 2016 року в Україні, Білорусі, Молдові, Грузії, Азербайджані, Вірменії. Метою моніторингу було виявити вплив «мандрівних» пропагандистських тез на аудиторію країн Східного партнерства. Було з'ясовано, що «повідомлення для кожної країни мають свою специфіку. Російська пропаганда... дається диференційовано. У кожній країні те, що найбільше цікавить Росію, виходить на перший план і найчастіше використовується» [6].

Індивідуальний підхід пропагандисти демонструють і щодо поширення фейків у країнах Західної Європи. Так, зокрема, найпопулярнішими наративами, які прощтовхуються там, є такі: «Малайзійський “Боїнг” збили українські військові», «В Україні при владі неонацисти», «Гроші платників податків будуть витратити на проведення реформ в Україні», «Європа постраждає від біженців із України», «бійці полку “Азов” погрожують європейцям терактами» [16].

Окремий глобальний напрям діяльності пропагандистів РФ – це, безперечно, спекуляції на історичні теми. Здебільшого обігруються такі судження: «Крим і “Новоросія” – одвічно російські території», «Україна як штучне утворення, яке не має історії до 1991 року», «Територія України є подарунками або царів, або більшовицьких вождів», «Українці – народ-зрадник, який під час Другої світової війни був у колаборації і не зробив жодного внеску в перемогу над Гітлером» [2].

Поданий перелік пропагандистських наративів РФ, природно, неповний, однак і наведених даних достатньо, щоб усвідомити, як наполегливо й послідовно агресор формує нову реальність, причому одразу на кількох фронтах – внутрішньому (тотальне зомбування

власного населення інакше як злочином проти свого народу не назвеш), українському, європейському.

Не тільки Україна, а й увесь світ уже усвідомив усі небезпеки інформаційного складника сучасної гібридної війни. При цьому політики, громадські активісти та журналісти Європи переконані, що вільні, незалежні засоби масової інформації є найкращим захистом від ворожого гібридного наступу, а найдієвішим методом визнається наполегливе й системне спростування фейків. Щоправда, не всі вважають саме таку відповідь на інформаційну агресію ефективною: «полювання на неправдиві повідомлення за своєю сутністю є гонитвою за сонячним зайчиком. Поки ті, хто вигадує та поширює дезінформацію, можуть діяти вільно та без перешкод, ви вимушені... стрибати від фейку до фейку... без жодного шансу припинити продукування спалаху брехні», – зазначає Н. Іщенко в статті «Полювання на “сніговика-расиста”. Коли спростування фейків перетворюється на “сізіфову працю”». Більш дієвим методом може бути відстеження грошових потоків і з’ясування, ким ці псевдоновини «виготовляються, фінансуються або в інший спосіб підтримуються» [24].

У будь-якому разі в журналістів сьогодні немає жодного іншого виходу, ніж помічати й спростовувати дезінформацію, формуючи так не лише правдивий інфопростір, а й призвичаюючи аудиторію до критичного, вдумливого сприймання повідомлень. Варто зазначити, що більшість сучасних українських засобів масової інформації доволі вдало виконує це завдання.

Завдання і запитання до параграфа

1. Що таке гібридна війна?
 2. Які терміни використовуються сьогодні як часткові синоніми до терміна «гібридна війна»?
 3. Охарактеризуйте основні ознаки сучасних гібридних воєн, проілюструйте відповідь прикладами.
 4. Назвіть складові сучасної російсько-української гібридної війни.
-
-

5. За допомогою яких засобів медіа перетворюються на інструмент агресивних впливів у межах гібридних протистоянь?
6. Які механізми протистояння інформаційним атакам під час гібридних воєн уже напрацьовані в журналістиці? Як ви оцінюєте їхню ефективність?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Борщевський С. Рік російської міфології / Сергій Борщевський. – Київ : Дуліби, 2016. – 288 с.
2. Вагнер О. Проект українських істориків розвінчує історичні міфи російської пропаганди [Електронний ресурс] / Олександр Вагнер // Радіо Свобода. – 10 січня 2015. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26786505.html> (дата звернення: 17.04.2018).
3. Герасимов В. Ценность науки в предвидении / В. Герасимов // Военно-промышленный курьер. – 2013. – № 8. – С.1-3.
4. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. П. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – № 4 (33). – 2014. – С. 5-12.
5. Горбулін В. Україна і Росія: Дев'ятий вал чи Китайська стіна / В. П. Горбулін, О. С. Власюк, С. В. Кононенко. – Київ : НІСД, 2015. – 132 с.
6. Гришко Л. Російська пропаганда в Україні: «мандрівні меседжі» та «теми-ключі» [Електронний ресурс] / Лілія Гришко // DW. – 13.03.2017. – Режим доступу: dw.com/uk/російська-пропаганда-в-україні-мандрівні-меседжі-та-теми-ключі/a-37914176 (дата звернення: 30.04.2018).
7. Залізник Л. Україна і Росія: війна цивілізацій / Леонід Залізник // Універсум. – 2017. – № 3-4. – С. 4-11.
8. Заноз Н. П'ять міфів російської пропаганди про Україну [Електронний ресурс] / Назарій Заноз // Радіо Свобода. – 31 березня 2018. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29137371.html> (дата звернення: 15.04.2018)
9. Іщенко Н. Війна нулів та одиниць [Електронний ресурс] / Наталя Іщенко // День. – 2017. – № 110-11 (29 червня). – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/viyna-nuliv-ta-odynus> (дата звернення: 20.04.2018).
10. Король В. Г. Комунікаційно-контентні агресії Кремля: характеристика, тенденції, організація спротиву / В. Г. Король // Суспільно-політичні процеси. – 2016. – Вип. 4. – С. 128-146.

11. Любовець Г. Національна безпека та її інформаційна складова / Григорій Любовець, Валерій Король // Мова і суспільство. – 2016. – Випуск 7. – С. 95-107.
12. Михальченко Н. И. Великий цивилизационный взрыв на рубеже XX – XXI веков / Н. И. Михальченко. – Київ : Парлам. изд-во, 2016. – 504 с.
13. Немировський Б. 16 найбільших міфів російської пропаганди про Україну [Електронний ресурс] / Б. Немировський // 24 канал. – 27 квітня 2017. – Режим доступу: 24tv.ua/16_naubilshih_mifiv_rosiyskoyi_propagandi_pro_ukrayinu_n807537 (дата звернення: 25.04.2018)
14. Перепелиця Г. Російсько-український конфлікт: гібридний мир проти гібридної війни / Григорій Перепелиця // Універсум. – 2017. – № 1–2. – С. 34.
15. Підсумки-2014: топ-5 міфів російської пропаганди про Україну [Електронний ресурс] // ВолиньPost. – 26 грудня 2014. – Режим доступу : <http://www.volynpost.com/news/44578-pidsumky-2014-top-5-mifiv-rosijskoi-propagandy-pro-ukrainu> (дата звернення: 10.03.2018).
16. Російська інформаційна експансія для Нідерландів: міфи і фейки про Україну [Електронний ресурс] // Inform Napalm. – Режим доступу : informnapalm.org/ua/rosijska-informatsijna-ekspansiya-dlya-niderlandiv-mify-i-fejky-pro-ukrayinu (дата звернення: 25.05.2018).
17. Савчук А. Пітер Померанцев: Мета російської пропаганди – щоб ніхто нікому не довіряв [Електронний ресурс] / А. Савчук // Українська правда. – 31 березня. – 2015. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/31/7063251> (дата звернення: 17.04.2018).
18. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг ред. В. П. Горбуліна ; Національний інститут стратегічних досліджень. – Х. : Фоліо, 2017. – 496 с.
19. Слова та війни: Україна в боротьбі з російською пропагандою [Електронний ресурс] : аналітичне видання / Інтерньюз-Україна ; гол. ред. В. Єрмоленко. – Київ : К.І.С., 2017. – 134 с. – Режим доступу : https://issuu.com/internews-ukraine/docs/words_and_wars_ukr (дата звернення: 10.04.2018).
20. Цюрупа М. Питання визначення сутності «гібридної війни»: на прикладі збройної боротьби на сході України (середина 2014 – кінець 2015 рр.) / Михайло Цюрупа // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – 2015. – Вип. 5/6 (79/80). – С. 56-65.
21. Цюрупа М. В. «Гібридна війна» у категоріальному ряду політичної філософії / М. В. Цюрупа // Virtus. – 2015. – № 2. – С. 55-59.
22. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт / Галина Яворська // Стратегічні комунікації. – 2016. – № 4 (41). – С. 41-48.

-
-
23. Гнатюк С. Л. Журналістика на території України в умовах гібридної війни: межі та можливості державного регулювання [Електронний ресурс] // <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/8122016-258af.pdf> (дата звернення: 19.04.2018).
 24. Іщенко Н. Полювання на “сніговика-расиста”. Коли спростування фейків перетворюється на “сізіфову працю”» [Електронний ресурс] / Н. Іщенко // День. — 2017. — №18-19. — Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/polyuvannya-na-snigovyka-rasyista> (дата звернення: 23.04.2018).
 25. Малик Я. Інформаційна війна і Україна / Я. Малик // Демократичне врядування. — 2005. — Випуск 15. — С. 45-49.

Автор вступної частини:
канд. іст. н., доц. каф. журналістики
НПУ імені М. П. Драгоманова
ПАВЛО КУЛЯС

ГІБРИДНА ВІЙНА І ЖУРНАЛІСТИКА

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ
МАНІПУЛЮВАННЯ
НАВІЮВАННЯ
ФЕЙКИ

ГІДНІСТЬ
П
А
В

СВОБОДА

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ГІБРИДНА ВІЙНА І ЖУРНАЛІСТИКА

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Навчальний посібник

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2018

УДК 070:355.01-025.26(07)

Г 46

*Рекомендовано Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 14 від 26 червня 2018)*

*За загальною редакцією
доктора філософських наук, професора кафедри журналістики
НПУ ім. М. П. Драгоманова, академіка НА вищої освіти України
В. О. Жадька*

Рецензенти: *Іван Васильович Крупський*, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики журналістики Львівського національного університету імені І. Франка;
Ірина Миколаївна Жиленкова, доктор історичних наук, професор кафедри історії та етнополітики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Авторський колектив:

В. О. Жадько, О. І. Клименко, П. П. Куляс, О. Т. Марків, Ю. С. Полтавець,
О. І. Харитоненко, О. В. Харчук, С. В. Шевчук.

Ілюстрація на обкладинці:

Ф. В. Сергеев

Г 46 Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – 356 с.

ISBN 978-966-931-181-8

Підготовлений викладачами кафедри журналістики НПУ імені М. П. Драгоманова посібник присвячено питанням інформаційної безпеки, діяльності журналіста в умовах гібридної війни, проблемам медіаосвіти. У книзі чотири розділи, що висвітлюють суть та складові сучасних гібридних протистоянь, їхній інформаційний, інформаційно-психологічний, семантичний, технологічний та силовий аспекти. Видання доповнене термінологічним словником. Посібник призначений для студентів спеціальності «Журналістика», а також для всіх, хто прагне навчитися критично оцінювати й аналізувати медіаповідомлення та інформацію загалом.

ISBN 978-966-931-181-8

УДК 070:355.01-025.26(07)

© Авторський колектив, 2018

© Сергеев Ф. В., обкладинка, 2018

© Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

ВСТУП

Гібридна війна в сучасному світі.

Що про неї повинен знати журналіст і редактор? 12

Розділ 1

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ

- § 1. Визначення, види, актуальні напрямки дослідження інформаційних війн..... 28
- § 2. Інформаційні війни в історії та сучасності: характерні ознаки новітніх протистоянь 64
- § 3. Технології маніпулювання і методики пошуку, відбору, верифікації даних у журналістиці..... 96
- § 4. Фактчекінг у роботі сучасного журналіста – дієвий спосіб протистояння інформаційним загрозам 126

Розділ 2

СМИСЛОВІ ВІЙНИ В МЕЖАХ ГІБРИДНИХ ПРОТИСТОЯНЬ

- § 5. Інформаційні та смислові війни: наукові підходи до розмежування понять..... 142
- § 6. «Зброя» смислової війни. Основні інструменти для зміни системи цінностей..... 161
- § 7. Тактика смислових війн і спроби протидії 190
- § 8. Класична журналістика в умовах гібридних воєн: конфлікт теорії і сучасних комунікативних практик..... 202

Розділ 3

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ, ТЕХНОЛОГІЧНИЙ І СИЛОВИЙ ВИМІРИ ГІБРИДНИХ ЕКСПАНСІЙ

- § 9. Інформаційно-психологічні операції: поняття, види, способи використання в умовах гібридної війни..... 229
- § 10. Інформаційно-технологічні атаки і способи захисту кіберпростору: новітні тактики габридних війн..... 246
- § 11. Особливості роботи журналіста в зонах військових конфліктів..... 264

РОЗДІЛ 4

МЕДІАОСВІТА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

§ 12. Роль медіаграмотності в професійному та особистому становленні людини інформаційної епохи	272
§ 13. Формування в майбутніх журналістів культури роботи з інформацією в умовах гібридної війни	290
§ 14. Світові та вітчизняні тенденції розвитку медіаосвіти	305
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ	316

Навчальне видання

ГІБРИДНА ВІЙНА І ЖУРНАЛІСТИКА

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією

*доктора філософських наук, професора кафедри журналістики
НПУ ім. М. П. Драгоманова, академіка НА вищої освіти України*

В. О. Жадька

Авторський колектив:

Жадько Віктор Олексійович, док. філос. н., проф., зав. каф. журналістики НПУ імені М. П. Драгоманова (§ 2 «Інформаційні війни в історії та сучасності: характерні ознаки новітніх протистоянь»)

Клименко Олександр Іванович, ас. каф. журналістики (§ 3 «Технології маніпулювання і методики пошуку, відбору, верифікації даних у журналістиці»)

Куляс Павло Петрович, канд. іст. н., доц. каф. журналістики (вступ «Гібридні війни в сучасному світі. Що про них повинен знати журналіст і редактор?»)

Марків Олександра Тимофіївна, канд. педагог. н., доц. каф. журналістики (§ 9 «Інформаційні й психологічні операції: поняття, види, способи використання в умовах гібридної війни»; § 12 «Роль медіаграмотності в професійному та особистісному становленні людини інформаційної епохи»; § 13 «Формування в майбутніх журналістів культури роботи з інформацією в умовах гібридної війни»)

Полтавець Юлія Сергіївна, канд. філол. н., ст. викл. каф. журналістики (§ 4 «Фактчекінг у роботі сучасного журналіста – дієвий спосіб протистояння інформаційним загрозам»; § 10 «Інформаційно-технологічні атаки і способи захисту кіберпростору: новітні тактики гібридних війн»)

Харитоненко Олена Іванівна, канд. філол. н., доцент каф. журналістики (§ 1 «Визначення, види, актуальні напрямки дослідження інформаційних війн» – у співавторстві; розділ 2 «Смислові війни в межах гібридних протистоянь»)

Харчук Олена Василівна, канд. філол. н., доцент каф. журналістики (§ 1 «Визначення, види, актуальні напрямки дослідження інформаційних війн» – у співавторстві)

Шевчук Світлана Вікторівна, ас. каф. журналістики (§ 11 «Особливості роботи журналіста в зонах військових конфліктів»; § 14 «Світові та вітчизняні тенденції розвитку медіаосвіти»)

Технічний редактор – Т. С. Меркулова

Макетування – Т. М. Ветраченко

Обкладинка – Ф. В. Сергєєв

Підписано до друку 26 червня 2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 22,25. Об.-вид. арк. 17,75.
Наклад 300 прим. Зам. № 397
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002 (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (044) 239-30-26